

**วิถีชีวิตและการปรับตัวของชาวอีสานย้ายถิ่น: กรณีศึกษา
บ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี**
**Way of Life and Adaptation of Isan Migrants: A Case Study of
Ban Cho Lo, Na Suan Sub-District, Si Sawat District,
Kanchanaburi Province**

นพรัตน์ ไชยชนะ^{1*}

Nobparat Chaichana^{1*}

¹ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
กาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี 71190

¹ Community Development Program, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Kanchanaburi Rajabhat University, Kanchanaburi 71190

* Corresponding author: chimmanee2531@gmail.com

Received: May 31, 2021; **Revised:** September 16, 2021; **Accepted:** October 8, 2021

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิตและการปรับตัวของชาวอีสานย้ายถิ่นในพื้นที่บ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประยุกต์วิธีวิจัยทางมานุษยวิทยา เก็บรวบรวมข้อมูลแบบเจาะจง 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน 2) กลุ่มชาวอีสานย้ายถิ่น จำนวน 10 คน การศึกษาข้อมูลทฤษฎี โดยการค้าค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง การจัดเวทีชุมชน การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และวิเคราะห์ข้อมูลแบบมีส่วนร่วม พื้นที่ศึกษา คือ บ้านเจาะเหลาะ หมู่ที่ 5 ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี

ผลการวิจัยพบว่าบ้านเจาะเหลาะ หมู่ที่ 5 ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นชุมชนหนึ่งใน 5 หมู่บ้านของตำบลนาสวน ในอดีตชุมชนแห่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของหมู่ที่ 4 บ้านองค์สิต และในปี พ.ศ. 2541 ได้แยกหมู่บ้านเป็นหมู่ที่ 5 บ้านเจาะเหลาะ สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นคนไทยซึ่งอพยพมาจากภาคอีสานของประเทศไทยในหลายจังหวัด เช่น จังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี ขอนแก่น เลย กาฬสินธุ์ สกลนคร เป็นต้น กลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาในชุมชนเป็นตระกูลของของนายคำที่มีถิ่นฐานอยู่จังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันสมาชิกในชุมชนบ้านเจาะเหลาะประกอบอาชีพการทำการเกษตร เงื่อนไขสำคัญในการย้ายถิ่นคือ 1) ความต้องการที่จะมีงานทำและมีรายได้เพิ่มขึ้น 2) ภาระหนี้สินของครอบครัว/ความยากลำบาก 3) การถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ของที่ดิน 4) รายได้ที่ได้รับแน่นอนเมื่อไปประกอบอาชีพใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ และ 5) การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลอื่น ๆ เครือข่ายทางสังคม สำหรับวิถีชีวิตและการปรับตัวของชาวอีสานย้ายถิ่นชุมชนบ้านเจาะเหลาะนั้นมีลักษณะเป็นไปตามเงื่อนไขหลายประการ เช่น สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และภูมิณีเขตของชุมชนทำให้ปัจจุบันสมาชิกในชุมชนบ้านเจาะเหลาะที่เป็นคนอีสานย้ายถิ่นมุ่งทำมาหากินเพื่อดำเนินชีวิตโดยพื้นฐานสำคัญก็นำวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคอีสานมาปรับใช้

คำสำคัญ: วิถีชีวิต การปรับตัวของชาวอีสาน วัฒนธรรมคนอีสาน

Abstract

This research aimed to study the way of life and the adaptation of Isan migrants in the area of Ban Cho Lo, Na Suan Sub-district, Si Sawat District, Kanchanaburi using a qualitative research method, applied research methods in anthropology. The data were collected in 2 specific groups: 3 community leaders, 10 northeastern migrants. by researching relevant documents In-depth, semi-structured interviews Organizing community forums group chat Participatory and non-participatory observation and analyzed the data in a participatory way, the study area was Ban Cho Lo,Na Suan Sub-District, Si Sawat District, Kanchanaburi Province

The results of the research revealed that Ban Cho Lo No. 5, Na Suan Sub-district, Sawat District. Kanchanaburi It is a community in 5 villages in Na Suan Sub-district. In the past, this community was part of Village No. 4, Ban Ongsit, and in 1998 the village was split into Village No. 5, Ban Cho Lo. Most of the community members of the community are thai people who migrated from the northeastern part of thailand in many

provinces for example, Buriram, Sisaket, Ubon Ratchathani, Khon Kaen, Loei, Kalasin, Sakon Nakhon, etc. The first group to immigrate into the community was the Kham family who resided in Ubon Ratchathani. At present, members of the Ban Cho Lo community are engaged in farming. Conditions for migration are 1) the need to have more work and income 2) family debt/difficulty; 3) land ownership and land use; 4) fixed income when embarking on a fertile new occupation; and 5) migration for other reasons. social network as for the way of life and adaptation of the Isan people migrating, the Ban Cho Lo community is characterized by many conditions such as society, culture, economy, and the ecology of the community. come for a living Basically, the key is to apply the local culture in the northeastern region.

Keywords: Way of life, Isan Adaptation, Isan culture

บทนำ

การย้ายถิ่นนับเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ การย้ายถิ่นในปริมาณเดียวกันในสังคมต่าง ๆ กันอาจเกิดจากหลายสาเหตุ และอาจให้ผลสืบเนื่องทั้งแก่ครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นต้นทางและปลายทางไม่เหมือนกัน การย้ายถิ่นเป็นพฤติกรรมที่มีความสลับซับซ้อนแม้จะย้ายถิ่นไปในทิศทางเดียวกันก็อาจมีสาเหตุต่างกัน สาเหตุของการย้ายถิ่นอย่างเดียวกันอาจมีแรงจูงใจแตกต่างกัน และแรงจูงใจประเภทเดียวกันอาจมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันก็ได้ การพิจารณาปรากฏการณ์การย้ายถิ่นในสังคมหนึ่งจึงมักไม่พิจารณาเพียงปริมาณหรือจำนวนผู้ย้ายถิ่นเท่านั้นหากแต่ต้องพิจารณาถึงปัจจัยกำหนดและผลกระทบที่เกิดจากการย้ายถิ่นด้วย (อมรทิพย์ แท้เที่ยงธรรม และโกลม ปราชญ์กตัญญู: 21-22)

การศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในระดับภาคสนามสามารถพิจารณาจำลองพื้นฐานได้ 2 ลักษณะ คือ 1) Active Model เป็นการพิจารณาที่มีสมมติฐานว่า การย้ายถิ่นเป็นการตัดสินใจที่มีเหตุผลเพื่อที่จะแสวงหาที่อยู่อาศัยหรือเพื่อการทำงานที่ดีกว่าเดิม 2) Passive Model เป็นการพิจารณาว่าเป็นผลของการตอบสนองต่อเงื่อนไขที่ผลักดันให้มีการย้ายถิ่นโดยที่ผู้ย้ายถิ่นอาจไม่ได้ทำการเปรียบเทียบทางเลือกต่าง ๆ อย่างสมเหตุสมผล ในการวิเคราะห์การย้ายถิ่นในทางปฏิบัติโดยทั่วไปมีการผสมผสานแบบจำลองทั้งสองลักษณะเข้าด้วยกัน โดยการพิจารณาปัจจัยที่กำหนดการย้ายถิ่นออกเป็นอย่างน้อยสามกลุ่ม คือ 1) ปัจจัยทางประชากร 2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และ 3) ปัจจัยทางสังคม เพราะเหตุการณ์ย้ายถิ่นประชากรจากพื้นที่หนึ่งไปอีกพื้นที่

หนึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม (Hunter, 1998)

สาเหตุหลักของการย้ายถิ่นเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจของครัวเรือนโดยคาดหวังว่าการย้ายถิ่นจะทำให้ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จากการศึกษาโดยคุชกูร์ อายูว์วันน์ (2549) พบว่า ครัวเรือนอีสานร้อยละ 76.1 ต้องการให้สมาชิกออกไปทำงานต่างถิ่น โดยครัวเรือนมีทัศนคติในเชิงบวกโดยเห็นว่า ได้ออกไปมีประสบการณ์ใช้ชีวิตนอกชุมชน และสิ่งที่เป็นผลของการย้ายถิ่นมากที่สุด คือ การส่งเงินกลับมาสนับสนุนครอบครัว ในกรณีการส่งเงินกลับของแรงงานย้ายถิ่นไปต่างประเทศ เงินที่ส่งกลับส่วนใหญ่จะถูกนำไปปรับปรุงที่อยู่อาศัย ซื้อรถ เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ รวมทั้งซื้อที่ดิน และวัวควาย อาจกล่าวได้ว่าการย้ายถิ่นเป็นแหล่งที่มาของรายได้ที่สำคัญของครัวเรือน การส่งเงินกลับดังกล่าวเป็นเสมือนการรับประกันคุณภาพชีวิต และเป็นต้นทุนสะสมให้แก่ครัวเรือน

ในขณะเดียวกัน พบว่า ผลของการย้ายถิ่นนำไปสู่การเพิ่มพูนความยากจนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะครัวเรือนที่มีการย้ายถิ่นโดยไม่สมัครใจ การย้ายถิ่นโดยไม่มีความเลือก บางครัวเรือนในถิ่นต้นทางก็ถูกทอดทิ้ง ครอบครัวขาดความอบอุ่น จำนวนแรงงานน้อยลง จากรายงานการพัฒนาคนไทย ในด้านชีวิตครอบครัวและชุมชนเกิดความสั่นคลอนและขาดความมั่นคงมีสาเหตุสำคัญอันเนื่องมาจากย้ายถิ่นของประชากร ครอบครัวจำนวนมากต้องแยกกันอยู่ ใน พ.ศ.2547 มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัวร้อยละ 29.8 ของครัวเรือนทั้งหมด สามารถมองได้ 2 ลักษณะ คือ 1) มองว่าสังคมเปิดกว้างให้เสรีภาพทางด้านเศรษฐกิจและสังคมแก่ผู้หญิง และ 2) ผลพวงมาจากครอบครัวแตกแยกทำให้ผู้หญิงต้องรับภาระหนักในการเลี้ยงลูกโดยลำพัง จากข้อมูลที่ค้นพบในภาคสนามการวิจัยประเด็นการย้ายถิ่นของชาวอีสานอพยพ พบว่า กลุ่มคนอีสานมีการปรับตัวกับสภาพพื้นที่ที่เข้ามาอยู่อาศัยและสภาพทางสังคมในชุมชนใหม่

จังหวัดกาญจนบุรี ประกอบด้วย 13 อำเภอ ปี พ.ศ. 2559 มีจำนวนประชากรทั้งหมดจำนวน 848,198 คน (สำนักสถิติแห่งชาติ, 2559) ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยผลผลิตภาคการเกษตรเน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจสำคัญ ซึ่งทั้งในภาคอุตสาหกรรมหรือภาคการเกษตรกรรมจะเห็นได้ว่าแรงงานภาคอีสานย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในจังหวัดกาญจนบุรี โดยพื้นที่บ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี มีจำนวนคนอีสาน ร้อยละ 90 ของสมาชิกทั้งหมดในชุมชนซึ่งเป็นคนอีสานอพยพมาประกอบอาชีพทางการเกษตร

ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกาญจนบุรี กล่าวถึงการอพยพของคนอีสานในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรีมีการอพยพย้ายถิ่นก่อนปี พ.ศ. 2513 ซึ่งขณะนั้นจังหวัดกาญจนบุรีมีความต้องการด้านแรงงานการทำเหมืองแร่ และมีความจำเป็นในการจ้างแรงงานเข้ามาในพื้นที่ทำให้เริ่มมีการอพยพของคนอีสานเข้ามาในลักษณะของแรงงาน และเมื่อ ปี พ.ศ. 2513 ในพื้นที่อำเภอศรีสวัสดิ์ ได้มีการดำเนินการสร้างเขื่อนศรีนครินทร์ ซึ่งเป็นเขื่อนอเนกประสงค์แห่งแรกของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่กลองสร้างขึ้นบนแม่น้ำแควใหญ่ บริเวณบ้านเจ้าเนร ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ทำให้มีการนำเข้าแรงงานคนอีสานเข้ามาในพื้นที่อำเภอศรีสวัสดิ์ บางส่วนของแรงงานกลุ่มนี้จึงลงหลักปักฐานอยู่ในพื้นที่กระจายในเขตหมู่บ้านต่าง ๆ ในอำเภอศรีสวัสดิ์ โดยเฉพาะในพื้นที่ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี

การที่ชาวอีสานต้องอพยพย้ายถิ่นฐานจากบ้านเกิดเมืองนอน ส่วนหนึ่งมีการดำรงชีวิตตามความเชื่อ ความคิด และวิถีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมที่นำติดตัวมาจากบ้านเกิด และส่วนหนึ่งจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับพื้นที่ของบ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี เพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ ในปี พ.ศ. 2519 บ้านเจาะเหลาะได้มีครอบครัวของนายคำมี ภูมิลาเนาอยู่ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีเข้ามาเป็นแรงงานกลุ่มแรก ๆ ของชุมชนบ้านเจาะเหลาะ เมื่อทำงานเก็บเงินทุนได้ส่วนหนึ่งจากการรับจ้างทั่วไปก็ได้เริ่มจับจองพื้นที่บางส่วนของชุมชนเจาะเหลาะเพื่ออยู่อาศัย และต่อมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา ก็เริ่มมีครอบครัวชาวอีสานย้ายถิ่นได้ถูกชักชวนจากเครือข่ายของนายคำมีเข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างต่อเนื่อง สิ่งสำคัญคือ บ้านเจาะเหลาะเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ชุมชนที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโพล้อซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ อาศัยทำการเกษตรเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ดีเมื่อมีกลุ่มคนอีสานย้ายถิ่นเข้ามาจึงมีการผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมอีสานและวัฒนธรรมชุมชนเข้าด้วยกัน จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงเกิดคำถามว่า วิถีชีวิตและการปรับตัวของชาวอีสานในพื้นที่ดังกล่าวเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพื่อจะได้ข้อมูลไปประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางอัตลักษณ์วัฒนธรรมที่ดึงดูดให้ดำรงอยู่สืบไป

งานวิจัยนี้จะตรวจสอบปรากฏการณ์ที่เรียกว่า ปฏิบัติการของการย้ายถิ่นที่อยู่ (Practices of Displacement) ผ่านการนำเสนอมรณัติศึกษาตัวอย่าง คนอีสานย้ายถิ่นบ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี รูปแบบต่าง ๆ ที่ปรากฏตัวให้เห็นในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในยุคปัจจุบัน กรณีตัวอย่างคนอพยพบอกเล่าถึงความเฉพาะเจาะจงและเงื่อนไขทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่มีส่วนกำหนดความหมายของปรากฏการณ์สาเหตุ

ของการอพยพตรกรนามธรรมที่แห้งแล้งและว่างเปล่า ที่สำคัญเชื่อว่า ชะตากรรมชีวิตของคนอีสานย้ายถิ่นสู่พื้นที่แห่งใหม่ได้รับการอธิบายในฐานะที่เป็นผลพวงของการพัฒนาสู่ความทันสมัยที่ได้ดึงดูดเอาภาคอีสานทั้งภาคให้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมการพัฒนา

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาวิถีชีวิตและการปรับตัวของชาวอีสานย้ายถิ่นในพื้นที่บ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี

กรอบแนวคิดและสมมติฐาน

การศึกษาประเด็นด้านการปรับตัวและการย้ายถิ่นที่ผ่านมา พบนงานวิจัยหลายชิ้นโดยข้อค้นพบส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยทางมานุษยวิทยาชาติพันธุ์ในลักษณะการข้ามพรมแดน เช่น การศึกษาโดยปิยพงษ์ บุญกว้าง และ ดุษฎี आयुวัฒน์ (2560), ภูริณัฐร์ โชติวรรณ (2559), เก็ดดา บุญปรากร และคณะ (2559), พรเพ็ญ ปานคำ (2552), วสุวัตต์ สุตินญามณี (2558) กล่าวถึง การย้ายถิ่นเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญด้านเศรษฐกิจ สังคม รวมไปถึงสถาบันครอบครัว ที่มีผลกระทบทางบวก และทางลบจากการย้ายถิ่นของสมาชิกในครอบครัว ปัจจัยการย้ายถิ่นจากต้นทาง – ปลายทาง – อุปสรรคแทรกกลางในการย้ายถิ่น เกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่น ซึ่งในหลาย ๆ ประเทศมีประชากรที่มีการย้ายถิ่นจากสังคมชนบทสู่สังคมเมืองเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังพบว่ากระแสโลกาภิวัตน์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม ระบบทุนนิยม และสิ่งแวดล้อม มีผลการย้ายถิ่นของผู้คนหลากหลายชนเผ่า ดังปรากฏในงานวิจัยของพรเพ็ญ ปานคำ (2552), ดุษฎี आयुวัฒน์ และคณะ (2549), อมรทิพย์ แท้เที่ยงธรรม และโกมล ปราชญ์กัตัญญ (2544), ดุษฎี आयुวัฒน์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536) อย่างไรก็ตามการศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับประเด็นการย้ายถิ่นในเชิงปริมาณ ขณะที่งานวิจัยส่วนน้อยมุ่งศึกษาประเด็นการอพยพของชาวอีสานจากถิ่นที่อยู่เดิมสู่พื้นที่ใหม่ การอพยพเข้าสู่พื้นที่ใหม่มีกระบวนการด้านต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นสังคม เศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม ทศนคติต่อการย้ายถิ่นฐานในด้านต่าง ๆ ทั้งนี้หากพิจารณาร่วมกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่น โดย Everett S. Lee (1966), สุกัญญา เบาเนิด (2549) และสุริยา สมุทรคุปต์ และพัฒนา กิตติอาษา (2538) พบว่า การย้ายถิ่น การย้ายถิ่นมี 2 ลักษณะ คือ การย้ายถิ่นเข้าและย้ายถิ่นออก ส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองเพื่อหางานทำ เมื่อผู้ย้ายถิ่นเหล่านั้นถูกเลิกจ้างครบสัญญาจ้างหรืออยากกลับมาดูแลครอบครัว จะย้ายถิ่นกลับสู่ภูมิลำเนาเดิม อย่างไรก็ตามรูปแบบในการย้ายถิ่นขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และ

ระยะเวลาในการเคลื่อนย้าย ซึ่งจำแนกได้ 3 รูปแบบ คือ 1) การย้ายถิ่นถาวร 2) การย้ายถิ่นชั่วคราว และ 3) การย้ายถิ่นตามฤดูกาล ทั้งนี้กระบวนการย้ายถิ่นของคนอีสานบ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี แต่ละคนอาจมีรูปแบบและสาเหตุในการย้ายถิ่นที่แตกต่างกันไปซึ่งนำไปสู่การเสนอในข้อค้นพบในลำดับต่อไป

วิธีการศึกษา

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประยุกต์วิธีวิจัยทางมานุษยวิทยา (Research in Anthropology) คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตและการปรับตัวของชาวอีสานย้ายถิ่น ผู้วิจัยมีการวางแผนโดยใช้เทคนิคเพื่อให้ได้ข้อมูลลึกและละเอียดมีความน่าเชื่อถือ ดังนี้

1. การเลือกสนามวิจัยและสถานการณ์ทางสังคม: การศึกษาสำรวจ ด้วยเหตุผลของความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงหมู่บ้าน โดยเข้าไปติดต่อกับผู้ใหญ่บ้านอย่างไม่เป็นทางการ กำหนดวันที่จะเข้าไปศึกษาสังเกตและสัมภาษณ์ เพื่อให้นักวิจัยมีผู้นำในการเข้าไปสัมภาษณ์ยังครัวเรือนต่างๆ และรวมถึงสถานการณ์ทางสังคม ได้แก่ สถานที่ในชุมชนการทำการกิจกรรมร่วมกัน รวมถึงวิถีชีวิตประจำวันในการทำมาหากิน ผู้แสดง ในที่นี้ คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ชาวอีสานย้ายถิ่น และผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ

2. การเข้าสนาม: การเข้าชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ โดยการเข้าศึกษาวิจัยหมู่บ้านอย่างไม่เป็นทางการ โดยการประสานติดต่อกับผู้ใหญ่บ้านของชุมชนเจาะเหลาะและสร้างปฏิสัมพันธ์กับชุมชน โดยวิธีการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน โดยใช้เวลา 2 สัปดาห์ในการเข้าไปสังเกตและเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชน

3. การเยือนชุมชนที่ศึกษา: ผู้วิจัยหาแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับมิติการทำมาหากิน การปรับตัว ของสมาชิกในชุมชนบ้านเจาะเหลาะ ทั้งแหล่งข้อมูลจากปราชญ์ชุมชน การสำรวจสภาพแวดล้อมของชุมชน โดยใช้ระยะเวลา 3 วัน ทำให้นักวิจัยเห็นโครงสร้าง ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนบ้านเจาะเหลาะ

4. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม: เพื่อเก็บข้อมูลปฐมภูมิด้านต่าง ๆ ของชีวิตคนในชุมชนบ้านเจาะเหลาะ ทำให้ค้นพบสถานการณ์ทางวัฒนธรรมในชุมชน เข้าใจเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม และนำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้องของการศึกษาโดยการจัดสนทนากลุ่มย่อย ในลักษณะแผนผังความคิด

5. การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In – depth interview) : โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ 1) ผู้นำชุมชน โดยคัดเลือกตามคุณสมบัติที่เป็นผู้นำแบบเป็นทางการในฐานะตัวแทนชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) และผู้รู้ในชุมชน (Key Informant) หรือผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งมีอายุ 60 ปีขึ้นไป เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่สามารถตอบประเด็นคำถามเกี่ยวกับการย้ายถิ่นและสาเหตุการย้ายถิ่นได้ ทั้งนี้ผู้อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นบุคคลสำคัญที่สามารถให้ข้อมูลดังนี้ (1) บริบทชุมชน ประวัติศาสตร์พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน (2) การประกอบอาชีพ และการปรับตัวเพื่อประกอบอาชีพในชุมชน (3) ฐานข้อมูลชุมชนในอดีต และปัจจุบัน (4) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงชุมชนบ้านเจาะเหลาะวิถีชีวิต และปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของสมาชิกในชุมชน (5) ศึกษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในชุมชนบ้านเจาะเหลาะ และ 2) ผู้นำทางความเชื่อ ได้แก่ บุคคลที่ประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นบุคคลที่สำคัญของชุมชนเนื่องจากเป็นบุคคลที่คนในชุมชนให้การยอมรับให้เป็นผู้นำมีหน้าที่ควบคุมคนในชุมชนให้ปฏิบัติตามประเพณี ความเชื่อ ข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน และเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดคำสอนเกี่ยวกับข้อปฏิบัติข้อห้ามในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน จำนวน 3 คน 3) กลุ่มชาวอีสานย้ายถิ่น จำนวน 10 คน โดยคัดเลือกจากคนอีสานผู้อพยพย้ายถิ่นในภาคอีสานและได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บ้านเจาะเหลาะ ปัจจุบันประกอบอาชีพทางการเกษตร และประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปที่เข้าขายคุณสมบัติ กลุ่มสมาชิกดังกล่าว มีอายุระหว่างเฉลี่ยอยู่ที่ 35- 80 ปี

6. จัดสนทนากลุ่มย่อย: เป็นวิธีการสนทนากับกลุ่มกับสมาชิกในชุมชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐและนักพัฒนาองค์กรเอกชน โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นที่จะรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพบริบทของชุมชน ด้านประวัติศาสตร์ชุมชนและเหตุการณ์สำคัญในอดีต สภาพกายภาพสภาพสังคมและวัฒนธรรม สภาพทรัพยากรธรรมชาติ สภาพเศรษฐกิจ รวมทั้งสภาพปัญหาทั่วไปของชุมชน

7. การวิเคราะห์ข้อมูล: ในกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มขึ้นในขณะการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกจะเริ่มขึ้นเมื่อข้อมูลสนามอิ่มตัว การวิเคราะห์เชิงลึกนั้นใช้การตรวจสอบข้อมูลสามเหลี่ยมทั้งด้านตัวผู้วิจัย ด้านเวลาและด้านวิธีการ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการจำแนกข้อมูลด้วยฐานความเหมือนความต่างด้วยข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์สังเคราะห์ดังกล่าวจะถูกนำเสนอต่อชุมชนด้วยการจัดเวทีเสวนาขึ้นซึ่งประโยชน์ที่ได้คือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การตรวจสอบข้อมูลร่วมกันและ

การสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในงานศึกษาวิจัยภายหลังการวิเคราะห์ข้อมูลเสร็จสิ้นจนได้องค์ความรู้ที่ทุกฝ่ายเข้าใจตรงกัน กระบวนการเขียนรายงานการวิจัยจะเริ่มต้นขึ้น

8. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือ: การตรวจสอบข้อมูลเป็นการดำเนินการหลังการเก็บรวบรวมข้อมูล และก่อนการวิเคราะห์ข้อมูล โดยในการวิจัยครั้งนี้มีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ได้แก่

- การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) ซึ่งจะเป็นการพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้นำมาเชื่อถือเพียงใด โดยจะตรวจสอบจากแหล่งบุคคลผู้ให้ข้อมูลที่ต่างแหล่งกัน ได้แก่ เกษตรกร ราษฎร/ผู้รู้ ผู้นำชุมชน และนักพัฒนาองค์กรเอกชนในพื้นที่

- การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) ซึ่งจะพิจารณาจากวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลในประเด็นเดียวกัน โดยวิธีการที่ใช้ ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะจง และการสนทนากลุ่ม

ผลการศึกษา

ชุมชนบ้านเจาะเหลาะ หมู่ที่ 5 ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ปัจจุบันสมาชิกในชุมชนกว่า 90% เป็นกลุ่มคนอีสานย้ายถิ่น ซึ่งอพยพเข้ามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา สมาชิกในชุมชนประกอบอาชีพทำการเกษตรเป็นหลัก ปัจจุบันชุมชนบ้านเจาะเหลาะ ได้รับการพัฒนาจากภาครัฐเพื่อส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ ให้กับสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) เข้ามาสนับสนุนโครงการพัฒนาตามแนวทางชีวิตเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้กับสมาชิกในชุมชนเพื่อสร้างรายได้และสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับสมาชิกในชุมชน

ภาพที่ 1 แผนที่เดินดินชุมชนบ้านเจาะเหลาะ
ที่มา: นพรัตน์ ไชยชนะ (14 ธันวาคม 2563)

หากพิจารณาจากแผนที่เดินดิน ชุมชนบ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี มีการตั้งถิ่นฐานการตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่ม การตั้งถิ่นฐานแบบนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อจะได้อยู่ในสังคมที่ใกล้ชิดกันตามลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่อยู่เดิมในจังหวัดที่ตัวเองอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน อาจมีสาเหตุเนื่องมาจากลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ลักษณะของการเกษตร แหล่งน้ำ (ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง, 2555) เช่นเดียวกับลักษณะวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ซึ่งส่วนใหญ่สมาชิกในชุมชนถึงแม้จะอพยพมาในถิ่นฐานต้นทางที่มีจังหวัดแตกต่างกัน สมาชิกก็นับถือเปรียบเสมือนเป็นสมาชิกในครอบครัวเดียวกันวิถีชีวิตและการปรับตัวของชาวอีสานในพื้นที่บ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี สามารถสรุปได้ดังนี้

1. วิถีชีวิต: สภาพความอยู่

บ้านเจาะเหลาะ หมู่ที่ 5 ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นชุมชนหนึ่งใน 5 หมู่บ้านของตำบลนาสวน ในอดีตชุมชนแห่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของหมู่ที่ 4 บ้านองค์สิตและในปี พ.ศ. 2541 มีการแยกหมู่บ้านเป็นหมู่ที่ 5 บ้านเจาะเหลาะ คำว่า เจาะเหลาะ สันนิษฐานว่ามาจากภาษากะเหรี่ยง เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งที่ชาวกะเหรี่ยงเรียกว่า “กะเดาะเหลาะ” และต่อมาได้เพี้ยนเป็นชื่อ “เจาะเหลาะ” สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นคนไทยซึ่งอพยพมาจากภาคอีสานของประเทศไทยในหลายจังหวัด เช่น จังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี

ขอนแก่น เลย ภาพลัทธิ สกลนคร เป็นต้น กลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาในชุมชนเป็นตระกูลของของ
นายคำที่มีถิ่นฐานอยู่จังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันสมาชิกในชุมชนบ้านเจาะเหลาะประกอบ
อาชีพการทำการเกษตรเป็นหลัก

วิถีชีวิตของชาวอีสานย้ายถิ่นชุมชนบ้านเจาะเหลาะนั้นมึลักษณะเป็นไปตามเงื่อนไข
หลายประการ เช่น สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และภูมินิเวศของชุมชนทำให้ปัจจุบันสมาชิก
ในชุมชนบ้านเจาะเหลาะที่เป็นคนอีสานย้ายถิ่นมุ่งเข้ามาหากินเพื่อดำเนินชีวิต โดยพื้นฐาน
สำคัญก็นำวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคอีสานมาปรับใช้ ดังนี้

1. การแต่งกาย การแต่งกายเป็นสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่ง ที่บ่งบอกเอกลักษณ์ของคนแต่
ละพื้นที่ สำหรับการแต่งกายของสมาชิกชุมชนบ้านเจาะเหลาะจะแบ่งออกเป็น 2 รุ่น ได้แก่
(1) รุ่นผู้สูงอายุ รุ่นพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย รุ่นนี้มีการแต่งกายตามวิถีชีวิตคนอีสานเดิม ลักษณะของ
ผ้าเป็นผ้าทอสำหรับใช้ในชีวิตรประจำวัน เป็นผ้าพื้นไม่มีลวดลาย เพราะต้องการความทนทาน
จึงทอด้วยฝ้ายย้อมสีตามต้องการ ได้แก่ ผู้ชายมีการนำผ้าขาวมาคาดเอวในวิถีประจำวัน ส่วน
ผู้หญิงจะนุ่งผ้าถุงซึ่งส่วนใหญ่เป็นผ้าถุงที่กลุ่มทอผ้าทอเองชุมชน และ (2) รุ่นเยาวชน แต่งกาย
ตามกระแสนิยมในปัจจุบันไม่ได้รับรูปแบบแต่งกายตามรุ่นผู้สูงอายุในชุมชน อาจเป็นเพราะ
การเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ปัจจัยที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกาย
ขึ้นในชุมชน

ภาพที่ 2 ลักษณะการแต่งกายของสมาชิกในชุมชนบ้านเจาะเหลาะ

ที่มา: ประสิทธิ์ ชมดาว (14 มีนาคม 2564)

2. อาหารการกิน อาหารเป็นวัฒนธรรมสำคัญ เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตที่ช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้ อย่างไรก็ตามอาหารในแต่ละสังคมก็มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไป ด้วยเหตุนี้ อาหารจึงได้รับความสนใจศึกษาดันควมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อทำความเข้าใจว่ามนุษย์ใช้ อาหารเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองการมีชีวิตรอดอย่างไร รวมถึงในแต่ละสังคมใช้ อาหารเป็นเครื่องมือจัดการเชิงวัฒนธรรมอย่างไร ผลการศึกษาในเชิงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ในหลาย ๆ เรื่อง ล้วนแสดงให้เห็นว่า อาหารมีความเกี่ยวข้องกับสังคมในทุกมิติ และยอม เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคมในแต่ละสมัย กล่าวคือ การศึกษาอาหารสามารถบอกได้ถึงผู้ รับประทาน ทั้งในแง่ของสถานภาพ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ความเชื่อ สิ่งแวดล้อม (เก็ดดา วาญปรการ และคณะ, 2560: 105)

ภาพที่ 3 พื้นที่หมักปลาร้านางสายทอง หาดูราชา

ที่มา: ประสิทธิ์ ชมดาว (5 มกราคม 2564)

อาหารที่อยู่ในวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนบ้านเจาะเหลาะ แบ่งได้ออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มที่ใช้ไฟ อาหารประเภท ปิ้ง จี่ ย่าง หมก โดยนำเนื้อสัตว์ ขนาดเล็กเป็นวัตถุดิบหลักในการประกอบอาหาร เช่น การปิ้ง (ปิ้งไก่ ปิ้งปลา ปิ้งกบ) การจี่ (จี่ปลา จี่หนังวัวควาย จี่ปู จี่หอย) การย่าง (ย่างปลา ย่างเนื้อ ย่างกบ) การอ้ว (อ้วกบ) การหมก (หมกปลา หมกกบ หมกกุ้ง หมกนก) เป็นต้น

2) กลุ่มที่ใช้การต้มหรือนึ่ง อาหารประเภทต้ม อ่อม แกง เอาะ อุ๋ หลามนึ่ง อาหารกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เนื้อสัตว์ขนาดเล็กเป็นวัตถุดิบหลักในการประกอบอาหารและใส่ผักหรือสมุนไพรพื้นบ้าน แล้วปรุงรสชาติด้วยน้ำปลาร้า น้ำปลา น้ำมะนาว อาจจะมีน้ำตาลเล็กน้อย

3) กลุ่มที่ใช้การทอด อาหารท้องถิ่นประเภทนี้ พบ 2 ประเภท ได้แก่ ทอด และ คั่วเท่านั้น และวัตถุดิบหลักที่นำมาประกอบอาหารก็ไม่ได้มีความหลากหลายมากนัก เช่น การทอด ทอด ปลา ทอดไก่ ทอดกบ ทอดเบ็ด คั่ว เป็นต้น

ผลการสำรวจภาคสนามพบว่า ชุมชนบ้านเจาะเหลาะประกอบอาหารอีสานรับประทานในครัวเรือน โดยเฉพาะการรับประทานข้าวเหนียวเป็นหลัก แทบทุกครัวเรือนจะทำอาหารอีสานรับประทานกันเนื่องจากการทำกินกันมานานตั้งแต่เกิด และคุ้นเคยกับการประกอบอาหารอีสานอยู่แล้ว ส่วนใหญ่ทำอาหารอีสานรับประทานกันในครอบครัวมากที่สุด โดยเฉพาะการทำอาหารประเภทลาบ น้ำพริกปลาร้า แกงหน่อไม้ดอง ซุปหน่อไม้ บางครั้งทำกินแบบง่าย ๆ ทำอาหารที่เติกรับประทานได้ เช่น ไข่เจียว กุนเชียงทอด ปลาทอด ไก่ทอด ต้มจืด เป็นต้น

3. ภาษาที่ใช้สื่อสารในชีวิตประจำวัน สมาชิกในชุมชนบ้านเจาะเหลาะใช้ภาษาแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) รุ่นผู้สูงอายุในชุมชน รุ่นพ่อแม่โดยการสื่อสารด้วยภาษาอีสานยังคงดำรงอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวอีสานไว้อย่างเหนียวแน่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกลุ่มที่อพยพย้ายถิ่นมีภูมิลำเนาเดิมอยู่จังหวัดใด ซึ่งก็จะมีสำเนียงที่แตกต่างออกไป ดังคำกล่าว

“พูดภาษาอีสาน พูดกับทุกคนที่เจอ แต่กับอาจารย์เห็นอาจารย์พูดภาษากลางหนูก็พูดกับอาจารย์สลับไป สลับมา 555”

(สัมภาษณ์สายทอง หาญราชา 12 กุมภาพันธ์ 2564)

“ถ้าพูดกับคนในครอบครัว หรือคนที่เราคุ้นเคยในชุมชนก็จะสื่อสารเป็นภาษาอีสาน หากเป็นคนไม่คุ้นเคย คนนอกแบบอาจารย์ก็ใช้ภาษากลาง”

(สัมภาษณ์ณลง ศรีทะพันธ์ 12 กุมภาพันธ์ 2564)

2) รุ่นเยาวชน หมู่สาว มีแค่บางครอบครัวที่สามารถพูดภาษาอีสานได้ตามต้นฉบับของรุ่นพ่อแม่ปู่ย่าตายาย แต่บางครอบครัวไม่สามารถพูดอีสานได้ เป็นการใช้ภาษาไทยมาตรฐานในการสื่อสารในชีวิตประจำวัน ปัญหาที่เกี่ยวกับการสื่อสารที่ทำให้รุ่นเยาวชนไม่สามารถสื่อสารภาษาอีสานได้ เนื่องจากการเข้าไปเรียนในโรงเรียนครูจะใช้ภาษาไทยมาตรฐาน ซึ่งเป็นภาษาราชการที่ใช้ปฏิบัติกันเป็นมาตรฐานเดียวกันในทุกโรงเรียน

ของประเทศไทย และนอกจากนี้บางครอบครัวไม่นิยมสื่อสารเป็นภาษาอีสานกับบุตรหลานที่อยู่ในครอบครัว ทำให้ภาษาอีสานเริ่มถูกลดทอนลงไป

4. ประเพณีและวัฒนธรรมของคนอีสานย้ายถิ่น รากเหง้าของชาวอีสาน การดำรงอัตลักษณ์ที่ให้ความสำคัญกับการผลิตหรือการประกอบสร้างขึ้นมา เพื่อนิยามความหมายใหม่ให้กับตนเองอันเกิดจากกระบวนการของกลุ่มอัตลักษณ์ของคนอีสานในพื้นที่บ้านเจาะเหลาะจึงดูเลือนไหล ไม่ติดตรึงคงที่ ขึ้นอยู่กับสิ่งใหม่ ๆ ตามสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและบริบททางสังคมปัจจุบันมีประเพณีที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ ปัจจุบันมีประเพณีที่สำคัญของชุมชน ดังนี้ (1) ประเพณีบุญข้าวหลาม (ข้าวจ้) เป็นประเพณีทำบุญกลางบ้าน ทำหลังจากที่ข้าวในไร่ได้ออกผลผลิตใหม่ เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวใหม่แล้ว จะนำมาทำบุญ เพื่อให้พระภิกษุได้นั่งเป็นภัตตาหารซึ่งมักจะทำพิธีในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำของทุกปี (2) ประเพณีเซ่นไหว้เพื่อขอฝน สมาชิกในชุมชนเซ่นไหว้ศาลเจ้าพ่อเขาเหล็กไฟโดยจะมีเหล้า มีไก่เป็นเครื่องเซ่นไหว้ โดยทุกคนในหมู่บ้านจะไปร่วมกระทำพิธี เพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งถือเป็นประเพณีที่ทำสืบกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษจะทำพิธีกันในเดือน 6 ขึ้น 15 ค่ำของทุกปี (3) ประเพณีสงกรานต์ โดยจะมีการรดน้ำขอพรจากผู้สูงอายุในชุมชน นอกจากนี้ยังได้จัดให้มีการละเล่นพื้นบ้าน การแข่งกีฬา วิ่งกะลา วิ่งขาโยกเยก เป็นต้น เพื่อสร้างความสนุกสนาน (4) ประเพณีรำกลองยาว เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมจากกลุ่มคนอีสานย้ายถิ่น ซึ่งปัจจุบันมีการตั้งกลุ่มในการอนุรักษ์ โดยคุณอำพา ดอกไม้ ได้แก่ การรำเซิ้ง เป็นต้น และ (5) ประเพณีบายศรีสู่ขวัญ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่สมาชิกในชุมชน เช่น การกลับเข้ามาในชุมชนเมื่อสำเร็จการศึกษา เป็นต้น

ภาพที่ 4 พิธีบายศรีสู่ขวัญ

ที่มา: นพรัตน์ ไชยชนะ (23 ตุลาคม 2563)

2. การปรับตัวของชาวอีสานย้ายถิ่น

ประเด็นสำคัญด้านการย้ายถิ่นออกของคนอีสานจากผลการสำรวจสำมะโนประชากร และเคหะ การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labour Force Survey) และการสำรวจ การย้ายถิ่นของประชากรที่ผ่านมาทุกครั้งพบว่า คนอีสานเป็นผู้ย้ายถิ่นออกมากกว่าภูมิภาคอื่น เนื่องจากความยากจน และการว่างงาน รวมถึงงานด้านการเกษตรกรรมมีรายได้ไม่เพียงพอกับ รายจ่าย และขาดแคลนแหล่งน้ำ ปัจจัยเหล่านี้เป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่นออกจาก ภูมิลำเนาของคนอีสาน เพื่อมุ่งสู่เมืองที่มีงานรองรับ ซึ่งเป็นผลจากการได้รับการพัฒนาด้าน เศรษฐกิจด้านโครงสร้างพื้นฐาน ดังนั้น เมืองที่ได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็วจึงเป็นถิ่นปลายทาง ที่ดึงดูด ทั้งการย้ายถิ่นเข้าสู่จังหวัดกาญจนบุรีของกลุ่มอีสาน มาจากการย้ายถิ่นโดยการ ตัดสินใจย้ายอย่างเป็นอิสระโดยสมัครใจ (Voluntary Migration) สามารถจำแนกเป็น 2 ประเภท คือ (1) การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจหรือเกี่ยวข้องกับงาน การรับจ้างงานที่จะมีชีวิตใหม่ที่ ดีกว่าเดิม (2) การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลอื่น ๆ เช่น เพื่อไปอยู่กับครอบครัวหรือญาติพี่น้อง ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งการย้ายถิ่นทั้ง 2 ลักษณะที่เข้าสู่ชุมชนบ้านเจาะเหลาะ เป็นการย้ายถิ่นแบบถาวร (Permanent Migration) ดังนั้นกลุ่มอีสานย้ายถิ่นบ้านเจาะเหลาะที่เข้า มาตั้งถิ่นฐานในชุมชนเริ่มมีการปรับตัว ดังนี้

1) **อาชีพใหม่: อีสานย้ายถิ่นในพื้นที่ชุมชนบ้านเจาะเหลาะ** กลุ่มอีสานย้ายถิ่น ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนเริ่มมีการปรับตัวโดยกลุ่มที่มีฐานะเศรษฐกิจในครอบครัวที่ดี มีการทำอาชีพการทำแพท่องเที่ยวเพิ่มเติม เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมภาคบริการ ที่มีบทบาทสำคัญในระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย สามารถสร้างรายได้อันดับหนึ่ง และ ยังก่อให้เกิดธุรกิจที่เกี่ยวข้องอีกมากมาย เช่นเดียวกับพื้นที่ในอำเภอศรีสวัสดิ์ เมื่อมีการสร้าง เขื่อนศรีนครินทร์แล้วเสร็จทำให้ชุมชนต่างๆ ที่มีพื้นที่ใกล้เคียงกับขอบอ่างเกิดการทำแพที่พัก สำหรับนักท่องเที่ยว ในลักษณะที่เรียกว่า “ธุรกิจแพที่พัก” ซึ่งถือว่าเป็นธุรกิจที่สามารถสร้าง ชื่อเสียงให้จังหวัดกาญจนบุรี และสร้างรายได้ให้กับชุมชน เช่นเดียวกับพื้นที่บ้านเจาะเหลาะ ซึ่งสมาชิกในชุมชนส่วนหนึ่งมีการบริการแพที่พักบริการนักท่องเที่ยว ดังคำกล่าว

“เริ่มทำแพที่พักเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ปี 2545 ทำมาจนถึงปัจจุบัน”

(สัมภาษณ์นายประเสริฐ แก้วอาสา 10 มีนาคม 2564)

“ปัจจุบันนี้คนในชุมชนบางส่วนก็มียรายได้หลักจากการทำแพท่องเที่ยว โดยแพเริ่มจะทำหลัก ๆ ก็ตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมา ตอนนี้อยู่ที่บ้านเจาะเหละเองมี การทำแพนักท่องเที่ยวหลายหลังนะ”

(สัมภาษณ์ฉลอง ศรีทะพันธ์ 12 กุมภาพันธ์ 2564)

สิ่งสำคัญที่ชุมชนบ้านเจาะเหละ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ที่ ได้มีการปรับตัวเพื่อให้สามารถมียาได้จากการประกอบอาชีพหลักซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องการทำ การเกษตร อย่างไรก็ตามการลงทุนทำแพท่องเที่ยวนั้นจำเป็นต้องมีเงินทุนส่วนหนึ่งซึ่งมีราคา ค่อนข้างสูง หากสถานะทางเศรษฐกิจนั้น มีฐานะไม่ดีก็ไม่สามารถที่จะสร้างแพนักท่องเที่ยวได้

2) การปรับตัวโดยการทำการเกษตรใหม่ นับตั้งแต่การย้ายถิ่นจากภาคอีสาน สูพื้นที่บ้านเจาะเหละ ในตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี และปัจจุบันมี สมาชิกในชุมชนเจาะเหละมากกว่า 90% เป็นชาวอีสาน มีการปรับตัวโดยการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวตนเอง ก่อนหน้านี้สมาชิกในชุมชนมีการทำไร่ข้าว เช่นเดียวกับวิถีชีวิตแบบชาวกระเหรี่ยงดั้งเดิม เมื่อมีการนำพืชเศรษฐกิจเข้ามาในชุมชนก็เริ่ม ปรับตัวในการประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น การทำไร่ข้าวโพด โดยมีการส่งเสริมจากสำนัก วิชาการเกษตรเข้ามาให้ความรู้และเลือกพันธุ์ที่เหมาะสมกับพื้นที่ดังกล่าว

“พอมาถึงก็มาสร้างกระต๊อบ อยู่ในพื้นที่ของนายลุงคำ เคยเห็นมัยเป็น กระต๊อบแบบโบราณ มุงแฝก (เอาแฝกมาด้วยใส่ถลึงสับลอมมา) และมาตัดไม้ไผ่ เอา ทำเล็ก ๆ ประมาณ 3 – 4 เมตร ห่างกัน 4-5 วา ต่อหลัง อาชีพก็ทำไร่ข้าว ไม่ได้ปลูกขายปลูกกินอยู่เองก่อน ปัจจุบันทำไร่ข้าวโพด ที่แรกก็ทำไร่ข้าว ไร่ชา พอมาปลูกข้าวโพดได้ ก็ปลูกข้าวโพด ดูแลง่าย”

(สัมภาษณ์นายประเสริฐ แก้วอาสา 10 มีนาคม 2564)

“ปัจจุบันก็เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพ คนในชุมชนก็ทำไร่ข้าวโพด ไร่พริก ไร่มันสำปะหลัง”

(สัมภาษณ์ฉลอง ศรีทะพันธ์ 12 กุมภาพันธ์ 2564)

กล่าวได้ว่าปัจจุบันชุมชนบ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี มีการปรับตัวในการทำการเกษตร ได้แก่ การได้รับการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว เช่น การปลูกข้าวโพด การปลูกมันสำปะหลัง เป็นต้น ซึ่งวิธีการปลูก และวิธีการดูแลนั้นได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากชุมชนข้างเคียง และการส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3) กลุ่มอาชีพเสริมสร้างความมั่นคงให้กับสมาชิกในชุมชน ปัจจุบันชุมชนบ้านเจาะเหลาะมีกลุ่มอาชีพทั้งหมดจำนวน 5 กลุ่ม ได้แก่

(1) กลุ่มเลี้ยงไก่พื้นบ้าน มีสมาชิกทั้งหมด 22 ราย แต่ละครอบครัวที่เป็นสมาชิกมีไก่ประมาณ 25 – 40 ตัว มีเงินดำเนินการจำนวน 40,000 บาท สมาชิกในกลุ่มส่วนใหญ่ชอบการเลี้ยงไก่พื้นบ้านอยู่เดิมเป็นทุนเพราะเลี้ยงง่าย เหมาะกับสภาพพื้นที่ของชุมชน

(2) กลุ่มผู้ปลูกกาแฟ มีสมาชิกทั้งหมด 17 ราย เป็นเงินจำนวน 25,000 บาท สมาชิกที่นำต้นกาแฟไปปลูกนั้น มีอุปสรรคเกี่ยวกับแหล่งน้ำทำให้ต้นกาแฟไม่สามารถให้ผลผลิตได้ผลเหมือนกันทุกปี ปัจจุบันมีการเข้าไปขอรับคำปรึกษาในการดูแลต้นกาแฟจากสำนักงานการเกษตรเพื่อนำมาปรับปรุงการปลูกให้สามารถมีผลผลิตขึ้น

(3) กลุ่มสตรีแม่บ้านเจาะเหลาะ กลุ่มสตรีแม่บ้านเจาะเหลาะมีการจัดตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ได้มีการรวมตัวเพื่อจัดทำลักษณะศูนย์การเรียนรู้ชุมชนขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในชุมชน ซึ่งในศูนย์การเรียนรู้จะอาศัยรูปแบบการพึ่งพาตัวในลักษณะการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำรงชีวิต

(4) กลุ่มทำเหมมปลาสะโด บ้านเจาะเหลาะมีพื้นที่ติดกับเขื่อนศรีนครินทร์ ทำให้สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร และการทำการประมงเป็นอาชีพหลัก โดยเฉพาะการจับปลาสะโดซึ่งมีจำนวนมากในชุมชน สมาชิกในชุมชนจึงได้มีการรวมกลุ่มการถนอมอาหารในลักษณะเหมมปลาสะโดและนำมาขายในชุมชนตลอดจนขายนอกชุมชนเอกลักษณ์ของเหมมปลาสะโด คือ รสชาติอร่อย เหมมปลาแน่นเนื้อเป็นสีขาว ห่อด้วยใบตองสีเขียว สามารถเก็บไว้ได้นาน โดยรสชาติไม่เปลี่ยนหรือเพี้ยนออกมารับประทานโดยการนึ่ง ทอดย่าง รสชาติก็จะไม่เค็ม อร่อย กลมกล่อมมีการห่อบรรจุภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

(5) กลุ่มทำทอผ้าพื้นบ้าน การทอผ้าพื้นบ้านของชุมชนอีสานย้ายถิ่นบ้านเจาะเหลาะเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ปัจจุบันผ้าที่นำมาทอสามารถนำมาใช้สำหรับเป็นเครื่องนุ่งห่ม เช่น ผ้าขาวม้า ผ้าถุง ผ้าโสร่ง เป็นต้น ซึ่งสามารถนำมาตัดเป็นชุดไทยหรือเป็นชุดประจำถิ่น การทอผ้ากลุ่มทอผ้าพื้นบ้านในชุมชนบ้านเจาะเหลาะได้มีการอนุรักษ์สืบทอดต่อ

จากพ่อแม่สู่รุ่นลูก ซึ่งปัจจุบันกลุ่มได้มีการจดทะเบียนจัดตั้งกลุ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.2551 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

ชุมชนบ้านเจาะเหลาะได้มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพขึ้นเพื่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิต โดยหลักการสำคัญ คือ การเรียนรู้ในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพภูมิประเทศ และนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งปัจจุบันชุมชนบ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ได้มีการดำเนินการในลักษณะกลุ่มอาชีพกว่า 5 กลุ่ม และมีการดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง

อภิปรายและสรุปผล

การย้ายถิ่นไปทำงานของคนอีสานมีมาอย่างยาวนานตั้งแต่ในพื้นที่ยังไม่มีโครงข่ายคมนาคมทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้เงื่อนไขสำคัญมาจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสิ่งสำคัญให้เกิดการย้ายถิ่นเกิดขึ้น ในขณะที่การย้ายถิ่นเข้ามาพื้นที่บ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี มีกลุ่มแรกที่ย้ายเข้ามาโดยครอบครัวของนายคำ จากจังหวัดอุบลราชธานี และเริ่มมีการอพยพเข้ามาในชุมชนซึ่งมีเงื่อนไขการย้ายถิ่น คือ ความต้องการที่จะมีงานทำและมีรายได้เพิ่มขึ้น การเข้ามาของชาวอีสานในชุมชนบ้านเจาะเหลาะ ส่วนหนึ่งมาจากการเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างชนไหม ซึ่งขณะนั้นมีการสัมปทานไหมจากการสร้างเขื่อนศรีนครินทร์ การย้ายถิ่นเข้ามาจากการรับจ้างเพื่อให้มีรายได้ส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่นเข้าสู่ชุมชน

วิถีชีวิตและการปรับตัวของชาวอีสานย้ายถิ่นชุมชนบ้านเจาะเหลาะนั้นมีลักษณะเป็นไปตามเงื่อนไขหลายประการ เช่น สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และภูมินิเวศของชุมชนทำให้ปัจจุบันสมาชิกในชุมชนบ้านเจาะเหลาะที่เป็นคนอีสานย้ายถิ่นมุ่งทำมาหากินเพื่อดำเนินชีวิต โดยพื้นฐานสำคัญก็นำวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคอีสานมาปรับใช้ เช่น การแต่งกาย การแต่งกายของสมาชิกชุมชนบ้านเจาะเหลาะจะแบ่งออกเป็น 2 รุ่น ได้แก่ 1) รุ่นผู้สูงอายุ และ 2) รุ่นวัยหนุ่มสาวในชุมชน ซึ่งมีลักษณะในการเลือกแตกต่างกันชัดเจน อาจจะเป็นมาจากการเปลี่ยนแปลงหลายๆ ปัจจัยที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกายขึ้นในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ เก็ดถวา บุญปรากร และคณะ (2559) ชาวอีสานในพื้นที่ภูเขาทอง ที่มีภูมิปัญญาการทอผ้ายังคงดำรงอัตลักษณ์ และสืบทอดการทอผ้าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ ถึงแม้ว่าวัยของผู้ทอจะโรยราไปแล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีการทอผ้าให้เห็นอยู่ ทั้งนี้เนื่องจากการทอผ้าเป็นส่วนหนึ่ง ของการแต่งกายของชาวอีสานที่ไม่สามารถทอดทิ้งอัตลักษณ์

วัฒนธรรมในส่วนนี้ได้ ช่วงที่ชาวอีสาน อพยพมาจากดินแดนบ้านเกิด โดยเฉพาะผู้หญิงจะนำวัฒนธรรมการทอดผ้าติดตัวมาด้วย ซึ่งชาวอีสาน จะทอดผ้ามัดหมี่ และทอดผ้าไหม ใช้กันตามบ้านของใครของมัน แต่ปัจจุบันนี้มีคนทอดผ้าให้เห็นเป็นส่วน น้อย จะเหลืออยู่เฉพาะชาวบ้านที่เป็นคนสูงอายุที่ยังคงทอดผ้า เช่นเดียวกับการแต่งกายก็เหมือนกันรุ่นที่มีการใช้ผ้าทอจากชุมชนเองก็คือวัยผู้สูงอายุในชุมชนส่วนวัยหนุ่มสาวมักจะนิยมแต่งกายตามแบบวัยรุ่นไทยทั่วไป

การปรับตัวและวิถีชีวิตด้านวัฒนธรรมอาหารการกิน ชุมชนบ้านเจาะเหลาะประกอบอาหารอีสานรับประทานในครัวเรือน โดยเฉพาะการรับประทานข้าวเหนียวเป็นหลัก แทบทุกครัวเรือนจะทำอาหารอีสานรับประทานกันเนื่องจากทำกินกันมานานตั้งแต่เกิด และก็คุ้นกับการประกอบอาหารอีสานอยู่แล้ว ส่วนใหญ่ทำอาหารอีสานรับประทานกันในครอบครัวมาก ที่สุดคือ ลาบ น้ำพริกปลาร้า แกงหน่อไม้คอง ซุปหน่อไม้ บางครั้งก็ทำกินแบบง่าย ๆ ทำอาหารที่เด็กรับประทานได้ เช่น ไข่เจียวกุนเชียงทอด ปลาทอด ไก่ทอด ต้มจืด และในการรับประทานนิยมนานกับข้าวเหนียวมากที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ เกียรติวา บุญปราการ และคณะ (2559) และภูริณัฐร์ โชติวรณ (2559) ที่เสนอมุมมองเกี่ยวกับอัตลักษณ์และวิถีการบริโภคของคนอีสานยังยืนยันว่า ความน่าสนใจของอาหารที่สัมพันธ์อยู่กับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเช่นนี้อาหารพื้นบ้าน จึงอยู่ในฐานะที่เกี่ยวข้องและผูกพันกับชีวิตโดยตรง เนื่องจากชุมชนแต่ละถิ่นผลิตอาหารขึ้น ด้วยความรู้และภูมิปัญญาที่ลึกซึ้งซึ่งเชื่อมโยงกับระบบนิเวศ ฤดูกาล สภาพภูมิศาสตร์ ตลอดจนโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ความรู้เหล่านี้ไม่ใช่แค่ความสามารถในการจัดการอาหารเพื่อความอยู่รอดและสุขภาพที่ดีเท่านั้น แต่ยังสะท้อนโลกทัศน์หรือโลกชีวิตของคนในท้องถิ่น เป็นมิติคุณค่าทาง วัฒนธรรมที่แสดงมุมมองความสัมพันธ์ของท้องถิ่นกับสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้การกำหนดชื่อเรียก ลักษณะอาหาร วิธีการประกอบอาหาร วิธีการรับประทาน ฯลฯ พร้อมสังคมท้องถิ่นแต่ละแห่งจึงมี ความสำคัญในฐานะเครื่องมือให้สามารถใช้ประโยชน์จากระบบโนทัศน์เหล่านั้น รวมทั้งใช้สืบทอดแก่ สมาชิกในสังคมต่อไปได้ อาหารท้องถิ่นอีสานที่รวบรวมได้ ในพื้นที่อีสานยังยืนยัน สามารถแบ่งเป็นประเภท อาหารได้จำนวน 25 ประเภท ได้แก่ ลาบ ก้อย ซอยจู้ ซอยแซ่ บึง จี่ ย่าง หมก อั่ว ปั่น ซุป แจ่ว คอง ต้ม อ่อม แกง เอาะ อุ้ หลาม หม่า แหนม ลัม นึ่ง คั่ว และทอด รายชื่อประเภทอาหารข้างต้นเมื่อนำมาแบ่งหมวดหมู่แบบชาวบ้าน พบว่า คนอีสานรับประทานเนื้อสัตว์ในมื้ออาหารสำคัญรวมถึงในงานเฉลิมฉลอง อาทิ งานบุญประเพณี งานแต่งงาน เนื้อสัตว์ที่นิยมรับประทานในโอกาสสำคัญ ได้แก่ เนื้อวัว เนื้อควาย เนื้อหมู เนื้อไก่ เนื้อเป็ด มากที่สุด โดยเฉพาะเนื้อวัวและเนื้อหมู อาหารสำคัญที่นิยม โดยทั่วไปของคนอีสาน คือ ลาบ ก้อย ต้ม ซอยจู้ ซอยแซ่ เป็นต้น

ด้านการปรับตัวหรือพัฒนาวัฒนธรรมประเพณีรากเหง้าของชาวอีสานการดำรงอัตลักษณ์ที่ให้ความสำคัญกับการผลิต หรือการประกอบสร้างขึ้นใหม่ เพื่อยืนยันความหมายใหม่ให้กับตนเอง อันเกิดจากกระบวนการของกลุ่มอัตลักษณ์ของคนอีสานในพื้นที่บ้านเจาะเหลาะจึงดูเลือนไหล ไม่ติดตรึงคงที่ ขึ้นอยู่กับสิ่งใหม่ ๆ ตามสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและบริบททางสังคมปัจจุบันมี ประเพณีที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ 1) ประเพณีบุญข้าวหลาม (ข้าวจี๋) หรือบุญเดือนสาม 2) ประเพณีเซ่นไหว้เพื่อขอฝน (ประเพณีเดือนหก) 3) ประเพณีสงกรานต์ 4) วัฒนธรรม การละเล่นรำกลองยาว 5) ประเพณีบายศรีสู่ขวัญ สอดคล้องกับการวิจัยของปฐม หงส์สุวรรณ (2556) มีการนำเอาบุญบั้งไฟเข้าไปผสมรวม กับงานบุญอื่นๆในฮีตสิบสองของชาวอีสานด้วยนั้น เกิดจากผลพวงของนโยบายการพัฒนาหรือกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาในสังคมอีสานที่มุ่งเน้น การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจทำให้มีการนำประเพณีมา ประดิษฐ์ภายใต้กระแสการท่องเที่ยว จึงทำให้มีการจัดบุญประเพณีบุญบั้งไฟขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วภาคอีสานเพื่อรับใช้การท่องเที่ยว แต่ส่วนใหญ่แล้วผู้คนจะรู้จักบุญบั้งไฟกันอย่างกว้างขวาง ทั้งชาวไทยและ ชาวต่างประเทศนั้นคืองานบุญบั้งไฟของจังหวัดยโสธรดังจะเห็นได้จากมีนิตยสารของ อังกฤษ แนะนำกิจกรรมการท่องเที่ยวทั่วโลกที่ผู้ไปเยือนไม่ควรพลาดการศึกษาถึงการช่วงชิง ความหมายของงานประเพณีบุญบั้งไฟในวิถีวัฒนธรรมอีสานในยุคปัจจุบันดังกล่าวปฐม หงส์สุวรรณ ได้ชี้ให้เห็นถึงปรากฏการณ์ของประเพณีที่มีการแปรรูปเปลี่ยนความหมายไป มากกว่าแต่ก่อนโดย ผู้เขียนอาศัยทัศนะของ Hobsbawm & Ranger (1983) มาช่วยขยายความ เข้าใจในการประดิษฐ์ สร้างประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสานในยุคสมัยใหม่ว่าประเพณีใหม่หรือ ประเพณีประดิษฐ์นี้ถูกทำให้เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนในจินตนาการซึ่งเป็นการสถาปนาความ เป็นปึกแผ่นทางสังคมในกลุ่มคน นอกจากนี้ยังสร้างความชอบธรรมแก่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ของกลุ่มชนที่ปลุกฝังค่านิยมความเชื่อใน การปฏิบัติของคนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มชนด้วยโดย การอ้างอิงอดีตที่มีนัยสำคัญทางประวัติศาสตร์ของ ประเพณีประเพณีประดิษฐ์ก็ทำให้ ประเพณีดังกล่าวสามารถสถาปนาอดีตของตนเองว่ามีความ ต่อเนื่องมาอย่างยาวนานกับ สถานการณ์ในประวัติศาสตร์ “การประดิษฐ์ประเพณี” โดยเฉพาะประเพณีใหม่ที่ใช้วัตถุเก่าใน อดีต (Ancient Materials) ที่สามารถกำหนดการประดิษฐ์ภาษาใหม่หรือ เครื่องหมายใหม่ สัญลักษณ์ให้กลายเป็นความหมายที่ดำรงอยู่ในขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องชาติและรัฐ ซึ่งมืผล อย่างมากต่อการขัดเกลาทางสังคมที่พร่ำสอนระบบคุณค่าบางอย่างแก่สมาชิกของชาติหรือ กลุ่มที่ยินยอมรับรูปสัญลักษณ์นอกจากนี้ Keyes (1987) ยังเสนอให้เห็นว่าสิ่งที่ทำให้เกิดความ แตกต่างทางวัฒนธรรมเป็นความแตกต่างกันทางด้านเชื้อชาติซึ่งขึ้นอยู่กับนโยบายทางการเมือง

ที่จำแนกเรื่องราวต่าง ๆ ที่แสดงออกมาในรูปของศิลปะพิธีกรรมละครวรรณคดีนิทานพื้นบ้าน และอื่น ๆ ประชาชนพูดถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมเฉพาะเรื่องที่ได้อิทธิพลและสนับสนุนจากทางการที่ยืนยันว่าเป็นมรดกร่วมกันของคนที่เป็นชนชาติเดียวกันการเมืองเรื่องชาติพันธุ์ในทุกแห่งทุกถูกสร้างเป็นรูป เป็นร่างขึ้นโดยวิธีการที่ชุมชนระดับชาติได้สร้างขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากโครงสร้างของรัฐสมัย ใหม่

อาชีพใหม่ของชาวอีสานย้ายถิ่นในพื้นที่ชุมชนบ้านเจาะเหลาะ กลุ่มอีสานย้ายถิ่นที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนเริ่มมีการปรับตัวโดยกลุ่มที่มีฐานะเศรษฐกิจในครอบครัวที่ดีเกี่ยวกับการสร้างแพทองเที่ยว การปรับตัวเพื่อให้สามารถมีรายได้จากการประกอบอาชีพหลัก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องการทำเกษตรนั้น ก็คือการทำแพทองเที่ยว โดยเฉพาะหลังปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตามการลงทุนทำแพทองเที่ยวนั้นจะเป็นต้องมีเงินทุนส่วนหนึ่งซึ่งมีราคาค่อนข้างสูง หากสถานะทางเศรษฐกิจนั้น ๆ มีฐานะไม่ดีก็ไม่สามารถที่จะสร้างแพทองเที่ยวได้ และมีการทำการเกษตรใหม่ ปัจจุบันชุมชนบ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี มีการปรับตัวในการทำเกษตร ได้แก่ การได้รับการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว เช่น การปลูกข้าวโพด การปลูกมันสำปะหลัง เป็นต้น ซึ่งวิธีการปลูก และวิธีการดูแลนั้นมีได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากชุมชนข้างเคียง และการส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับการวิจัยของนางลักขณ์ รัตนนิตย์ (2529) และดุขฤ์ อายุวัฒน์ และคณะ (2549) มองว่าประเด็นการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดนั้นหลักคิดในการศึกษามี 2 ลักษณะ 1) แนวการศึกษาว่าด้วยลักษณะการเปลี่ยนเข้าสู่ระบบทุนนิยมของประเทศทุนนิยมชายขอบ 2) แนวการศึกษาว่าด้วยการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมในการเปลี่ยนแปลง เศรษฐกิจ การปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตจากการผลิตเพื่อการยังชีพ เข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อการค้าก่อให้เกิดการแตกตัวทางชนชั้นทางเศรษฐกิจอย่างเด่นชัดมากขึ้น มีกลุ่มพ่อค้านายทุน กลุ่มชาวนารวย กลุ่มชาวนากลาง กลุ่มชาวนาจน จากการศึกษาพบว่า การผลิตในไร่นา เพื่อการค้ามีลักษณะเป็นการผลิตที่ต้องใช้ทุนอย่างเข้มข้นมากขึ้นครัวเรือนชาวนาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีในอดีตจากการเข้าถึงและเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่ดิน สามารถปรับตัว เข้าสู่ระบบการผลิตในไร่นาเพื่อการค้าได้ดี ส่วนชาวนา ยากจนที่ไม่สามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่ดิน ถึงแม้ว่าจะได้รับการจัดสรรที่ดินจากรัฐภายใต้โครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม แต่เนื่องจากสภาพคุณภาพ ดินและน้ำ ไม่เหมาะสมสำหรับการทำการเกษตร จึงไม่สามารถปรับตัวเข้าสู่การผลิตในไร่นาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ เงื่อนไขดังกล่าว ทำให้ครัวเรือนชาวนาต้องพยายาม ปรับตัวด้วยการสร้างความหลากหลายในทาง

อาชีพขึ้นมาเพื่อ รักษาความอยู่รอด เช่น การพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ การประกอบอาชีพใหม่ ในไร่นาตนเอง และการประกอบหัตถอุตสาหกรรม ครั้วเรือน การประกอบอาชีพรับจ้างทั้งใน ภาคการเกษตรและภาคอุตสาหกรรมบริการต่าง ๆ เป็นต้น

ด้านกลุ่มอาชีพส่งเสริมความมั่นคงกับสมาชิกในชุมชน ปัจจุบันชุมชนบ้านเจาะเหลาะมี กลุ่มอาชีพทั้งหมดจำนวน 5 กลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่มเลี้ยงไก่พื้นบ้าน (2) กลุ่มผู้ปลูกกาแฟ (3) กลุ่มสตรีแม่บ้านเจาะเหลาะ (4) กลุ่มทำเหมมปลาสะโด (5) กลุ่มผ้าทอพื้นบ้าน ซึ่งมีความ มั่นคงทางเศรษฐกิจ ปัจจุบันชุมชนบ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัด กาญจนบุรี มีการปรับตัวในการทำการเกษตร ได้แก่ การได้รับการส่งเสริมการปลูกพืช เศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว เช่น การปลูกข้าวโพด การปลูกมันสำปะหลัง เป็นต้น ซึ่งวิธีการปลูก และวิธีการดูแลนั้นมีได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากชุมชนข้างเคียง และการส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสอดคล้องกับประเด็นการวิจัยของนพรัตน์ ไชยชนะ (2560) กล่าวว่า บ้านตลุงใต้ ตำบลตอนแสบ อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี ลักษณะ ชุมชนเป็นสังคมเกษตรกรรม ส่วนใหญ่คนในชุมชนจะยึดการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งปัจจุบันชุมชนแห่งนี้ได้มีการดำเนินการขององค์กรชุมชนหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มอาชีพการทอผ้า กลุ่มผลิตข้าวอินทรีย์ กลุ่มจักสานตะกร้า ฯลฯ ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากความ ต้องการของคนในชุมชน และการส่งเสริมจากหน่วยงานในท้องถิ่น ได้แก่ สำนักพัฒนาการ อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี การจัดตั้งกลุ่มอาชีพดอกไม้จันทร์ในชุมชนบ้านตลุงใต้ ตำบลด่านแม่แสบ อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี เป็นอีกหนึ่งกลุ่มอาชีพที่ชุมชน ร่วมกันค้นหาคำศักยภาพของตนเอง และสามารถนำมาสู่การจัดตั้งเป็นกลุ่มอาชีพในชุมชนแห่งนี้ และสอดคล้องกับแนวคิดการปรับเปลี่ยนและการปรับตัวโดยสุกัญญา เบาเนิด (2549) กล่าวถึง หลักการสำคัญของการศึกษาแนวคิดการปรับเปลี่ยนและการปรับตัว ผู้วิจัยสรุปขอบข่ายของ การปรับเปลี่ยนที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ การปรับเปลี่ยนทั้งสภาพภายในและภายนอกของ บุคคลและชุมชน เพื่อพร้อมที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปโดยการ เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงใน 2 มิติ คือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการ เปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของบุคคลหรือชุมชน อันเนื่องมาจากกระบวนการติดต่อทาง วัฒนธรรมการผสมผสานทางวัฒนธรรม และการปรองดองเข้าหากันทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใน ชุมชน พฤติกรรมการตอบสนองของตัวบุคคลเมื่อเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตนเอง หรือสิ่งแวดล้อมของตนเอง เพื่อปรับให้คงภาวะสมดุลทั้งร่างกายและจิตใจ จากเหตุที่การ ปรับตัวเป็นไปเพื่อความสมดุลของสภาพชีวิตบุคคล การปรับตัวจึงเป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่ง

มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แนวคิดการปรับตัวมีความเชื่อว่าบุคคลเป็นระบบการปรับตัวระบบหนึ่ง ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายในตนเองและภายนอกตลอดเวลา สิ่งแวดล้อมคือ ทุกสภาพการณ์หรือเหตุการณ์ที่อยู่รอบตัวบุคคล สิ่งแวดล้อมจัดเป็นตัวบั่นเข้าที่ส่งไปที่ระบบการปรับตัว เปรียบเสมือนสิ่งเร้าที่กระตุ้นให้บุคคลปรับตัวออกมา เมื่อบุคคลมีการปะทะสัมพันธ์กับสิ่งเร้าหรือสิ่งแวดล้อม บุคคลจำเป็นต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม

ข้อเสนอแนะ

วิถีชีวิตและการปรับตัวของชาวอีสานย้ายถิ่น: กรณีศึกษาบ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้เพื่อสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ดังนี้

1. ชุมชนบ้านเจาะเหลาะ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี สมาชิกในชุมชนมากกว่า 90% เป็นครอบครัวที่อพยพย้ายถิ่นมาจากภาคอีสานของประเทศไทย ดังนั้น ชาวอีสานมีองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำรงชีพซึ่งปัจจุบันชุมชนมีกลุ่มอาชีพมากมาย ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐ/องค์กรพัฒนาเอกชน ควรให้การสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาชุมชนเพื่อส่งเสริมกลุ่มอาชีพให้เกิดความเข้มแข็งเกิดขึ้นในชุมชน

2. ผู้นำชุมชนควรตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมอีสาน ซึ่งปัจจุบันสถานการณ์เกี่ยวกับประเพณีของชุมชนมีโอกาสพร่าเลือน อาจรื้อฟื้นวัฒนธรรมอีสานตามฮีตสิบสองและคองสิบสี่ เท่าที่สามารถปฏิบัติได้ในชุมชน นอกจากนี้กิจกรรมต่าง ๆ ควรเน้นให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมจากสมาชิกในชุมชนและเยาวชนในชุมชนเพื่อเป็นการต่อยอดการสืบสานประเพณีของตนเอง ซึ่งสามารถนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกผูกพันและเกิดวาทกรรมในลักษณะ “สำนึกพัฒนาถิ่นตน เป็นรากฐานการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน”

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรีที่สนับสนุนทุนวิจัย และขอขอบคุณบุคคลต่าง ๆ ในงานวิจัยที่อนุเคราะห์ให้ข้อมูลหลักในการศึกษา ที่ขาดเสียไม่ได้ คือ พี่ บ้า น้า อา กลุ่มคนอีสานย้ายถิ่นในชุมชนทุกท่านที่ให้ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมกับวิถีชีวิต ศึกษา เรียนรู้ แบ่งปัน ล้วนมีส่วนสร้างให้เกิดประสบการณ์จริงต่อความรู้ทางมานุษยวิทยาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ความเป็นมนุษย์” หากไม่เช่นนั้นแล้ว งานวิจัยเล่มนี้คงเกิดขึ้นไม่ได้ รวมทั้งบุคคลที่ผู้วิจัยไม่ได้หาความรู้จักโดยตรง แต่ถือว่าเป็นผู้สร้างปรากฏการณ์ให้ผู้วิจัยได้สังเกตและศึกษาอย่างมีส่วนร่วม

เอกสารอ้างอิง

- เกิดถาวา บุญปรากร, ปัญญา เทพลิงห์ และ เจตน์สฤษฏี สังข์พันธ์. (2560). การนิยามความหมายบั้งไฟจุด และการดำรงอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวอีสานในประเพณีบุญบั้งไฟในพื้นที่ตำบลภูเขาทอง อำเภอสุคิริน จังหวัดนราธิวาส. ใน **ประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ NEUNIC 2017, 21 July 2017 North Eastern University (1479-1491)**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- เกิดถาวา บุญปรากร และคณะ. (2559). **การดำรงอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวอีสานในพื้นที่ชายแดนใต้: กรณีศึกษาตำบลภูเขาทอง อำเภอสุคิริน จังหวัดนราธิวาส**. กรงส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง. (2555). **ชุมชน**. สงขลา: นำศิลป์โฆษณาจำกัด.
- ดุขฎิ์ อายุวัฒน์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536). **ผลกระทบของการย้ายถิ่นเข้าสู่เขตเมืองของแรงงานเด็กที่มีต่อภาวะเจริญพันธุ์** (รายงานการวิจัย). คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น: ขอนแก่น.
- ดุขฎิ์ อายุวัฒน์. (2549). การย้ายถิ่น: การยั้งชีพของชนบทอีสาน. **มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์, 23(2)**, 80 – 111.
- ดุขฎิ์ อายุวัฒน์ และคณะ. (2549). ความต้องการความสามารถและทักษะภาษาต่างประเทศของแหล่งงานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. **วารสารวิจัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 11(4)**, 328– 339.
- นงลักษณ์ รัตนนิธย์. (2529). **สาเหตุและผลที่ได้รับจากการอพยพแรงงาน ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านโนนรัง ตำบลก้ามปู อำเภอพยุหะภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นพรัตน์ ไชยชนะ. (2560). **การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านตลุงใต้ ตำบลดอนแสลบ อำเภอยะหาญกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี**. กาญจนบุรี: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี.
- ปฐม หงส์สุวรรณ. (2560). **ประเพณีประติษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง**. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา.

- ปิยพงษ์ บุญกว้าง และ คุณวิทย์ อายุวัฒน์. (2560). ความมั่นคงของครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่น
ในภาคอีสานไปทำงานต่างประเทศ. *วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม*, 7(2), 108–115.
- พรเพ็ญ ปานคำ. (2552). *ความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นอีสาน*. (วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาลังคม). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิตติอาษา. (2538). *มานุษยวิทยากับโลกาภิวัตน์ ข้อเสนอ
เบื้องต้นเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติและนักมานุษยวิทยาในบริบทของวัฒนธรรม
โลก*. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- สุกัญญา เบาเนิด. (2549). *การสร้างอัตลักษณ์ของคนมอญย้ายถิ่น ศึกษากรณีแรงงาน
ข้ามชาติในจังหวัดสมุทรสาคร*. (วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชา
มานุษยวิทยา). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภูริณัฐร์ โชติวรรณ. (2559). ปัจจัยทางวัฒนธรรมต่อการอพยพย้ายถิ่นแรงงาน.
ใน *ประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ครั้งที่ 3 (73)*.
วสันต์ สติญาณามณี. (2558). จากชนบทสู่เมือง: ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อและผลกระทบจาก
การย้ายถิ่น. *Kasem Bundit Journal*, 16(1), 102–112.
- สำนักสถิติแห่งชาติ. (2559). *กรุงเทพมหานครสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2558*.
กรุงเทพฯ: บริษัท เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด.
- อมรทิพย์ แท้เที่ยงธรรม และโกมล ปราชญ์กัญญา. (2544). การย้ายถิ่นภายในประเทศ :
ปัจจัยกำหนดและผลกระทบทางด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม.
การประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 39. กระทรวง
เกษตรและสหกรณ์:กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.
- Hobsbawm, Eric and Terence Ranger. (1983). *The Invention of Tradition*.
Cambridge: Cambridge University Press.
- Hunter. (1998). The Validity and Utility of Selection Methods in Personnel Psychology.
Psychological Bulletin, 124(2), 262–274.
- Keyes, Charles F. (1987). *Thailand: Buddhist Kingdom as Modern Nation–State*.
Boulder, Colorado: Westview Press.
- Everett S.Lee. (1966). *A theory of migration*. USA: Pennsylvania.